

РАЗГОВОРНОТО КАТО СТИЛООБРАЗУВАЩ ФАКТОР ВЪВ ВАПЦАРОВАТА ПОЕЗИЯ

Поетическото творчество на Никола Вапцаров продължава да събужда размисли не само от гледна точка на своето съдържание (нови образи, свързани с конкретната историческа обстановка), но и с новаторската си поезика. Всепризнат факт (и от литературоведи, и от езиковеди) е разговорно-беседният характер на Вапцаровата поезия¹. Или другояче казано, самобитността на Н. Вапцаров като творец идва преди всичко от "разговорността" на неговия поетически стил. Ако изходим от положението, че "стилът зависи от актуализацията на определено избрано свойство или група свойства на езиковата повърхнинна структура"², именно разговорното е това актуализирано свойство, което играе ролята на стилообразуващ фактор във Вапцаровата поезия.

Описанието на речевите изяви чрез опозицията *разговорно/неразговорно* позволява да се очертаят белезите на разговорното. В лингвистичната литература *разговорното* се характеризира със следните признаци: *непринуденост* (т. е. неофициалност на общуването), *неподготвеност* (т. е. спонтанност на общуването) и *персоналност* (т. е. непосредствено участие на комуникантите в общуването). Освен това трябва да се има предвид, че разговорен комуникативен акт е възможен само ако са налице едновременно и трите признака. Последица от посочените комуникативни условия за проява на разговорното са и някои черти на разговорния текст като: първо, *зависимост от ситуацията и контекста* и второ, *контрастност*, т. е. "съжителствуване" на противоположни тенденции – напр. към *икономия* (синкретизъм) и към *разчлененост* (сегментация), към *стандартизация* и към *индивидуалност*. От така представената характеристика на разговорното следва, че разговорни са не само книжовните речеви изяви (каквато е книжовно-разговорната реч), а

и некнижовните разновидности на националния език (такива са диалектът и интердиалектът).

Като се опираме на изказаните по-горе постановки, можем да определим целта на настоящата разработка, а именно: да се проследи кои от признаците на разговорния комуникативен акт имитира Никола Вапцаров в своята поезия и по какъв начин, т. е. какъв езиков израз намира разговорното в текста. При решаването на така поставената задача не трябва да се забравят две основни положения: първо, поетическите текстове на Вапцаров са в *писмена форма* (възприемат се най-вече зрително), докато разговорният текст битува предимно в *устна форма* (възприема се слухово), и второ, разглежданите текстове са *художествени текстове*, които имат свои (естетически) цели, и се противопоставят на *нехудожествените* (такъв е и разговорният текст), при които е водеща комуникативната функция на езика. И още нещо: за да твърдим, че разговорното притежава стилообразуващ характер за Вапцаровата лирика, необходимо е то да има засилено присъствие в цялата поезия или пък да прониква цялото текстово пространство на съответната художествена творба.

Разговорните маркери, които Н. Вапцаров използва в своята лирика, естествено не присъстват в еднаква степен при различните поетически творби. От значение е както времето на създаване (в ранните си стихотворения Вапцаров все още търси новата поетика), така също темата и особено естетическите цели на автора. Ето защо включените от поета маркери на разговорното се отличават не само по своята фреквентност, но и по своето разнообразие и съотношение в отделната творба. В настоящата разработка ще посочим само част от начините, с които си служи Н. Вапцаров, превръщайки разговорното в стилообразуващ фактор на своята поезия*.

За да приближи максимално поетическите си творби до живата реч, Н. Вапцаров се стреми да имитира и трите признака на разговорния комуникативен акт – непринуденост, неподготвеност и персоналност, а също така и основните черти на разговорния текст (ситуативност, контрастност, конкретност и др.).

Липсата на предварителна подготовка на общуването намира различен езиков израз в поезията на Н. Вапцаров. Една от проявите на спонтанността е асоциативният принцип при строене на текста.

---

* Цялостната разработка на проблема е обект на бъдещо изследване.

Добър пример в това отношение е стихотворението "Кино", където повествователният тон се прекъсва от личната оценка на разказвача, което от своя страна създава и непоследователност от логическа гледна точка:

След удара
излиза джентълмен
и взима във ръцете си чилични
като перце примрялото момиче.

Отваря си очите –
те горят,
премрежват се
и гледат небосвода.
*Да видиш ти какво момиче, брат –
като жребица от разплодник!...*

и по-нататък

Един размазан Джон
целува сладно Грета.
По устните му –
сладострастна лига...
Стига!
Къде е тука нашата съдба?
Къде е драмата?

Следствие от спонтанността на общуването е и разнообразното интонационно оформяне на разговорния текст. Засилената роля на интонацията (с нейните компоненти мелодика, пауза, темп), а също и на фразовото ударение се налага най-вече поради устната форма на съществуване на разговорната реч. Несъмнено Вапцаровата поезия се характеризира с разговорна интонация, като авторът търси начини да преодолее ограниченията, които налага писмената форма на поетическата реч. За това, че Н. Вапцаров е осъзнавал ясно недостатъците на писаното слово, което намалява "разговорността" на поезията му, говори и фактът, че той сам е обичал да рецитира, като е смятал, че "неговите стихотворения не бива "да се декламират", те трябва просто "да се говорят така, както се говори в живота"³. Освен чрез препинателните знаци (традиционно средство за писмено

отбелязване на интонационните особености) Н. Вапцаров намира нови начини за предаване многообразието на разговорната интонация и на фразовото ударение. Един от начините е уникалното графично оформяне на стиховете и на строфите⁴, което естествено има отношение и към темо-ремното членене на поетическия текст (проблем, нуждаещ се от специално проучване). В подкрепа на казаното ще приведем за илюстрация началната и последните две строфи на стихотворението "Ще строим завод", тъй като те са идентични откъм лексикален състав и синтактичен строеж, а се отграничават по своята стихова и строфична организация:

Ще строим завод,	и	Ще строим завод,
огромен завод,		огромен завод,
със яки,		със яки
бетонни стени!		бетонни стени.
Мъже и жени.		Мъже и жени.
Народ.		Народ.
Ще строим завод		Ще строим завод за живота!
за живота.		

В "Моторни песни" Н. Вапцаров помества две стихотворения с едно и също заглавие "Писмо". Писмото като форма на изповед носи интимността на общуването и позволява на поета да имитира неофициалност – едно от комуникативните условия за проява на разговорното. В "Писмо" (Майко, Фернандес убит) тази неофициалност се съчетава с усещането за автентичност, постигнати по един твърде необичаен начин: стихотворението започва с назоваване на получателя

Адрес:
 Сенъора
 Франческа Лаборе
 ХУЕСКА

и завършва с името на адресанта

С поздрав: твоя дъщеря
 Долорес Мария Гойя.

Използваният от поета композиционен похват подпомага превръщането на комуникантите в конкретни лица.

Персоналността като един от признаците на разговорното също намира изява във Вапцаровата поезия. Участниците в общуването са двама, а често и повече от двама, при което постоянната смяна на комуникативните роли позволява създаването както на диалогични, така и на полилогични форми на речта. Ето защо в текстовото пространство се наблюдава активизиране на първото и второто лице на глаголите и на личните местоимения. Показателен е фактът, че в излезлия наскоро "Честотен речник на Вапцаровата поезия" (В. Търново, 1996) личните местоимения *аз* и *ти* заемат едни от първите места в ранговия списък: съответно за *аз* – 7 ранг със 161 словоупотреби, и за *ти* – 9 ранг със 147 словоупотреби. Като се има предвид, че от самостоятелните думи само спомагателният глагол *съм* се намира на по-предно място в ранговия речник, то личните местоимения за 1 и 2 л. ед. ч. са от най-фреквентните лексеми във Вапцаровата лирика. Активизирането на *аз* и *ти* е характерно и за разговорната реч – тези местоимения заемат съответно четвърто и десето място според "Честотен речник на българската разговорна реч" на Ц. Николова (С., 1987).

Силната зависимост от ситуацията е съществена черта на разговорната реч. В цялата лирика на Н. Вапцаров откриваме само едно стихотворение, в което дешифрирането на текста, неговата конкретна семантика не може да се разбере без знание за ситуацията. Такова е стихотворението "Пролет в завода", където пролетта не е назована пряко нито веднъж в текста, а е заместена от личното местоимение *тя*. Неназоваването на лицето, за което се говори, е възможно, когато това лице е известно, познато или пък се възприема зрително. В посоченото стихотворение авторът натоварва с твърде необичайна функция заглавието на творбата. Озаглавяващият израз "пролет в завода" играе ролята на извънезикова ситуация, като без него не "виждаме" лицето, за което се говори, и не можем да дешифрираме семантиката на местоимението *тя*:

Но *тя* бе някак страшно упорита
и не попита портиера.

Влезе.

Отвори някакъв прозорец горе
и скрито на мотора

се изплези.

Стремежът към икономия (синкретизъм), от една страна, и към разчлененост (излишество), от друга, илюстрира типичната за разговорната реч контрастност. Във Вапцаровата поезия и двете тенденции – икономия и излишество, намират конкретен езиков израз, като несъмнено допринасят твърде много за "разговорността" на текста. На икономията няма да се спираме, а ще посочим само някои прояви на тенденцията към излишество. Такива са:

– употреба на паразитни лексеми като *вика, значи*, напр.:

Така че ... бораи със книгата,
значи.

("Горки")

– дублиране на подлога, напр.:

Тя – смъртта ми, е добра

("Песен")

Той – другият, умре.

("Спомен")

– засилена фреквентност на повторените части, напр.:

ала скръб и там горчива
и сълзи, сълзи напират...

.....
Скрито нейде поплачи
и не казвай нищо, нищо...

("Писмо")

– повторение чрез инверсия, напр.:

Дай вода! Вода ми дай!

("Песен")

А там, във *гората*,
израсли железни тръби.
Комини израсли в гората.

("Майка")

– повторение чрез обогатяване с езикови средства (налице са няколко разновидности). Това е похват, твърде обикнат от Вапцаров и с висока фреквентност в поезията му, напр.:

а беше рано, беше много рано...

("Писмо")

Моя страна! Моя прекрасна страна! ...

("Земя")

и мълчимо,
позорно мълчим.

("Ще строим завод")

Изстинах и казах с омраза,
с съвсем безпредметна омраза
му казах
.....

Да кажем, ти се завръщаш,
намръщен се връщаш

във къщи.

("Горки")

(В предпоследния пример обогатяването е съчетано с инверсия.)
Отбелязаните случаи на езиково излишество кореспондират със син-
тактични конструкции, които са високочестотни и в българската кни-
жовно-разговорна реч, напр.: 1. Интересна ли е тя? 2. Интересна е//
Много е интересна//; //Направихме една нощна разходка из Будапеща
/ та видяхме Будапеща / та видяхме Будапеща *нощем*//; //И трябва да
владее / много добре да го владее // (става въпрос за чужд език).

Представените по-горе прояви на разговорното във Вапцаро-
вата поезия не трябва да се схващат само като "фотографиране" на
живата реч от страна на автора. Налице е художествен текст, поради
което успоредно с имитирането на разговорната реч се търси и экс-
пресивната функция на разговорните езикови средства⁵. Двупосоч-
ността в проявите на разговорното – от една страна, доближаване
до всекидневната реч, и от друга, постигане на определен художес-
твен ефект, е в основата на новаторската Вапцарова поетика, която
се определя от литературоведите като "поетика на търсещия израз
и смисъл"⁶.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Вж. напр.: **Ничев, Б.** Идеен свят и художествен стил в поезията на Вапцаров. Лит. мисъл, 1959, кн. 6, с. 11; **Мутафчиев, Р.** Език и стил на Вапцаровата поезия. С., 1963, с. 17; **Коларов, Р.** Комуникативният статус на Вапцаровата поезия. – В: Никола Вапцаров. Нови изследвания и материали. С., 1980, с. 263 и следв.

² **Фаулър, Р.** Речник на съвременните литературни термини. С., 1993, с. 227.

³ **Данчев, П.** Преди и след разстрела. С., 1979, с. 386.

⁴ По този въпрос вж. и **Георгиев, Н.** "Моторни песни" и съвременната литературна мисъл. – В: Никола Вапцаров. Нови изследвания и материали. С., 1980, с. 215-218.

⁵ Въпросът за експресивността, която носи разговорното, не е предмет на настоящата разработка.

⁶ **Георгиев, Н.** Цит. съч., с. 182-223.